

and other terrible consequences, loss of life and death of man, committal of a crime due to malfeasance in office, large and extra-large sizes of the object of the crime, considerable, great, and especially great harm, concerning two or more (a few) persons, under conditions of the special period, with the exception of martial law, under conditions of martial law, in field conditions, concerning minors and infants, with lucrative impulse, by arson, explosion and another general dangerous way.

It is proved that it is not advisable to apply in the general part of the Criminal Code of Ukraine such features as terrible and other terrible consequences, loss of life and death of man, under conditions of the special period, with the exception of martial law, under conditions of martial law, in field conditions.

Based on peculiarities of the impact on the social danger of crime, it is substantiated the possibility of differentiation of criminal liability in the general part in cases of: willful crime committed repeatedly, as well as by a group of persons, by prior conspiracy of a group of persons and by organized group; considerable, large and particularly large object or damage caused by a crime, the obligatory feature of the essential elements of which is an object that may have different quantitative value or may cause property damage; commission of crime connected with the use of violence, causing harm to the life or health of the victim and implicating persons in illegal activities concerning two or more persons, a minor and an infant; perpetration of crime in general dangerous way; prevarication by an official; commission of crime with lucrative impulses that is not connected with acquisition of property or other items for the benefit of a person.

Key words: *qualificatory features; corpus delicti; General part of the Criminal Code of Ukraine; differentiation of criminal punishment.*

Стаття надійшла 26 квітня 2018 р.

УДК 343.133

О. А. Марченко

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДОЗРЮВАНОВОГО ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Досліджено порівняльно-правовий аналіз чинного та попереднього законодавства щодо правового статусу підозрюваного та обвинуваченого у сфері реалізації звільнення від кримінальної відповідальності. Визначено правовий статус підозрюваного та обвинуваченого як учасника кримінальних процесуальних відносин у сфері реалізації звільнення від кримінальної відповідальності за чинним та попереднім законодавством. Проаналізовано та зіставлено відповідні правові норми. Доведено, що існують суперечності та нечіткість у чинному законодавстві в частині визначення правового ста-

туса особи, яка підлягає звільненню від кримінальної відповідальності – підозрюваного чи обвинуваченого.

Ключові слова: *призумця невинуватості, вина, звільнення від кримінальної відповідальності, підозрюваний, обвинувачений, суб'єкти кримінально-процесуальних відносин, кримінальне провадження.*

Постановка проблеми. Поглиблене розуміння кримінального процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності є неможливим без конкретного аналізу суб'єктивного складу кримінальних процесуальних відносин з приводу звільнення обвинуваченої (підозрюваної) особи від кримінальної відповідальності, без системно-правового тлумачення тих положень, в яких визначаються конкретні права та обов'язки суб'єктів цих відносин, а відповідно, і змісту цих відносин.

Значне реформування кримінального процесуального законодавства у зазначеній сфері обумовлює необхідність надання наукової оцінки нововведень з погляду чіткості та повноти законодавчого регулювання, обґрунтованості чинної редакції конкретних правових положень, доцільності нововведень тощо.

Відповідно, на увагу заслуговує порівняльний аналіз цих нововведень із положеннями попереднього кримінального процесуального законодавства. Адже саме ретроспективний підхід у дослідженні цього питання надасть можливість визначитися із тенденціями реформування відповідного законодавства, виокремити питання, які потребують свого подальшого вирішення на законодавчому рівні.

Не менш важливим є питання визначення правового статусу підозрюваного та обвинуваченого і під час попереднього вирішення питання про наявність підстав застосування звільнення від кримінальної відповідальності, і під час ухвалення судом відповідного рішення. За КПК 1960 р. до суду мотивована постанова направлялася лише із обвинувальним висновком (ч. 3 ст. 7, ч. 2 ст. 7-2, ч. 2 ст. 8, ч. 2 ст. 9, ч. 3 ст. 10, ч. 2 ст. 11-1 КПК). Отже, питання про звільнення від кримінальної відповідальності вирішувалося судом лише стосовно обвинуваченої особи [1, с. 9–14]. У чинному законі чітко відмежовуються дві категорії осіб, яких може стосуватися звільнення від кримінальної відповідальності: підозрюваний та обвинувачений. Це залежить від того, на якій стадії вирішуватиметься питання щодо складання клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та наявності обвинувального висновку. Зокрема на стадії досудового розслідування (навіть за умови не повного його проведення) прокурор може скласти клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності щодо

підозрюваного (ч. 2 ст. 286 КПК). Якщо до суду надійшов обвинувальний акт, то з клопотанням щодо обвинуваченого може звернутися будь-який учасник сторони кримінального провадження (ч. 4 ст. 286 КПК). І в цьому чинне законодавство суттєво відрізняється від попереднього. Значною є розширена сфера застосування такого звільнення, оскільки право сподіватися на застосування звільнення від кримінальної відповідальності відтепер надається не лише обвинуваченій, але й підозрюваній особі.

Чинна редакція кримінальних процесуальних положень, які стосуються будь-якого виду звільнення, та положень, які визначають певні особливості кримінального процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності, доводять доцільність здійснення систематизації матеріалів дослідження щодо визначеного питання за двома критеріями. Перший – визначення тих положень, які підтверджують однаковість правових статусів підозрюваного та обвинуваченого. Другий, навпаки, – свідчитиме про особливість та підстави для виокремлення визначення обсягу прав та обов'язків цих осіб. Відповідно, на цих двох рівнях маємо визначитися із проблемами чинного законодавства.

Стан дослідження. Проблеми звільнення від кримінальної відповідальності мають міжгалузевий характер, оскільки глибший соціально-правовий зміст та сутність цього інституту можна розкрити лише у комплексному сприйнятті положень матеріального та процесуальних галузей права. Тому виправданим є те, що під час вирішення будь-якої проблеми мають враховуватися і результати досліджень кримінально-правових, і суто кримінально-процесуальних аспектів реалізації доволі складного інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Питання, які стосуються кримінально-правових та кримінальних процесуальних аспектів реалізації звільнення від кримінальної відповідальності, є складовою досліджень багатьох вчених. Зокрема вони розглядаються у працях П. Андрушка, Ю. Бауліна, О. Житного, В. Меркулової, М. І.Мельника, А. Музики, В. Навроцького, П. Фріса, М. Хавронюка, П. Хряпінського, С. Яценка та ін.

Що ж до власне процесуальної проблематики, то за чинності попереднього кримінально-процесуального законодавства в доктрині обговорювалися чимало проблем, які стосувалися обсягу прав та обов'язків суб'єктів специфічних відносин, доцільної стадії кримінального правосуддя, на якій мало вирішуватися це питання, особливостей застосування різних видів звільнення від відповідальності тощо. Проблематика процесуального порядку звільнення особи від

кримінальної відповідальності була предметом розгляду таких дослідників, як Г. Глобенко, О. Губська, О. Дудорова, В. Лобача, І. Петрухіна, Г. Рось, Б. Яворського та ін.

Метою статті є дослідження питання щодо правового статусу підозрюваного та обвинуваченого у сфері реалізації звільнення від кримінальної відповідальності за чинним та попереднім законодавством, а саме поглиблений аналіз та зіставлення відповідних правових норм.

Виклад основних положень. Якщо керуватися буквальною змістом та послідовністю викладення положень у чч. 2 та 3 ст. 285 КПК, особі, яка підозрюється або ж обвинувачується у вчиненні злочину та щодо якої передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності має бути роз'яснено право на таке звільнення, суть підозри чи обвинувачення, підстави на звільнення від відповідальності, право заперечувати проти закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням від кримінальної відповідальності [2, с. 152]. Це є новелою кримінального процесуального законодавства. Чіткість та повнота надання інформації підозрюваному та обвинуваченому за цими напрямками роз'яснювальної діяльності сприятиме збільшенню кількості випадків звільнення від кримінальної відповідальності, підвищить позитивний стимулюючий вплив звільнення від кримінальної відповідальності на посткримінальну поведінку особи, яка скоїла злочин. Відтак законодавцем підтверджено пріоритетність розвитку депеналізації, як важливого вектора розвитку сучасної кримінально-правової політики України. Безумовно, порівняно з попереднім законодавством, позитивним є і збільшення у чинному КПК кількості питань, які є предметом роз'яснювальної роботи. Роз'яснення права на звільнення від кримінальної відповідальності взагалі не передбачалося попереднім законодавством.

Проте слід зацентрувати на тому, що хід цієї діяльності має свою послідовність та певну особливість, залежно від виду звільнення. І ця послідовність та конкретність характеру роз'яснень має самодостатнє значення, а відповідно, потребує чіткого законодавчого врегулювання. Це має бути роз'яснення: суті підозри чи обвинувачення; підстав та порядку звільнення від кримінальної відповідальності; права підозрюваного, обвинуваченого на таке звільнення за наявності підстав обов'язкового виду звільнення; права сподіватися на звільнення від кримінальної відповідальності за наявності підстав не обов'язкового (факультативного) виду звільнення; права заперечувати проти закриття кримінального провадження з нерабілітуючих обставин та звільнення від кримінальної відповідальності.

Враховуючи зазначене, доцільним є відтворення цього порядку у чинному кримінальному процесуальному законодавстві шляхом викладення цих процесуальних дій в такій послідовності та в одній частині норми. За чинної ж редакції чч. 2 та 3 ст. 285 КПК роз'яснення права на звільнення від кримінальної відповідальності виокремлюється та передує всім іншим видам роз'яснювального процесу.

Пропонуємо детальніше розглянути декілька аспектів, які обумовлюють специфічність правового статусу підозрюваного порівняно з обвинуваченим.

Ефективність та дієвість кримінального процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності, безумовно, залежить від індивідуальних особливостей ставлення та сприйняття властивостей цього інституту і підозрюваним, і обвинуваченим. Проте особливості реалізації розглядуваного інституту щодо підозрюваної особи заслуговують на поглиблений аналіз. Ця особливість обумовлюється насамперед новелою чинного закону – визначення законодавцем можливостей застосування звільнення від кримінальної відповідальності навіть за умови проведення досудового розслідування не в повному обсязі. Тож якщо, з одного боку, визнання можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності щодо підозрюваного розглядати загалом як позитивний законодавчий крок: адже такий підхід значно збільшує сферу впливу стимулюючих властивостей розглядуваного інституту. То з іншого – саме стосовно підозрюваної особи виникнуть питання чіткості та повноти законодавчих визначень, відповідно, шляхів вирішення певних складних ситуацій у досудовому слідстві.

З одного боку, інформація, яка має міститися у клопотанні про звільнення, має бути достатньою за змістом та обсягом, надавати переконливі докази щодо вини підозрюваної особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння та достатні підстави для її звільнення. З іншого – сам факт непроведення досудового розслідування в повному обсязі, відсутність обвинувального акта, а отже, тієї інформації, яка має стати основою для обвинувачення особи та доведення її вини судом, – можуть сприяти виникненню сумнівів щодо законності та справедливості прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих обставин. Тож стосовно підозрюваної особи має особливе значення роз'яснення її права заперечувати проти закриття кримінального провадження. Якщо особа не визнає себе винною досудове розслідування має бути подовжене. Адже вченому І. Петрухину відомі випадки, коли невинувата особа, яка боїться судової помилки, задоволена самим фактом закриття справи за nereабілітуючою підставою, не наполягає на розгляді справи в суді [3, с. 23].

Складовою цієї проблеми є питання співвідношення принципу презумпції невинуватості та факту звільнення від кримінальної відповідальності особи, вина якої не доводиться судом. Відповідно до ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 2 КК особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Проте звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється до постановлення вироку.

За чинності попереднього КПК 1960 р. ця проблема була актуальною навіть стосовно обвинуваченої особи, стосовно якої в суд надходив обвинувальний висновок, а отже, досудове розслідування було проведене в повному обсязі. А надто у сучасних умовах ця проблема має стосуватися підозрюваного, стосовно якого досудове розслідування може не проводитися у повному обсязі, обвинувальний акт не складається. Словосполучення «без проведення досудового розслідування у повному обсязі» маємо розуміти як такий стан, коли не всі дії виконуються. Законодавець серед обставин, які підлягають доказуванню по кримінальному провадженню, на другому місці (після встановлення події кримінального правопорушення) визначає необхідність встановлення винуватості особи у вчиненні нею правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК). Проте йдеться про винуватість обвинуваченого. Тож виникає питання: «Чи має бути доведеною винуватість підозрюваної особи?». Її згода на звільнення від кримінальної відповідальності логічно передбачає те, що ця особа визнає себе винною у вчиненні кримінального правопорушення. Наскільки закон захищає інтереси підозрюваного від примусу до визнання вини? Адже правоохоронні органи скоріше зацікавлені у проведенні мінімальної кількості необхідних дій. Отже, виникає чимала кількість запитань, на які закон не має відповіді.

Відтак на особливу увагу заслуговують доктринальні наукові положення (Г. Глобенко, О. Губська, О. Дудоров), в яких відтворюється складність розглядуваного інституту. Насамперед маємо виокремити ті положення, які спрямовані на доведення необхідності та доцільності застосування звільнення від кримінальної відповідальності за умови встановлення більш чіткої процедури підсумкового етапу досудового розслідування, лише стосовно обвинуваченої особи, і лише на стадії судового розгляду кримінальної справи, коли існує найбільша ймовірність об'єктивної оцінки доказів, надаються максимальні гарантії прав та законних інтересів обвинуваченого. Не безпідставно вважається, що саме такий підхід сприятиме повноті та об'єктивності розслідування, законності та обґрунтованості прийнятого по справі рішення [4, с. 15; 5, с. 75; 6, с. 749; 7, с. 18].

У спеціальних дослідженнях з проблем доведення винуватості особи під час звільнення від кримінальної відповідальності навіть містяться пропозиції про внесення відповідних змін у ст. 62 Конституції України. В одних дослідженнях пропонується виокремити лише той факт, що особа може бути визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення лише судом і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [8, с. 22].

Б. Яворський пропонує суттєво змінити редакцію ч. 1 ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 2 КК, викласти у такій редакції: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її винуватість не буде доведено у визначеному законному порядку і встановлено обвинувальним вироком чи ухвалою (постановою) суду про звільнення її від кримінальної відповідальності, які набрали законної сили» [9, с. 271–282].

Доволі часто в порядку обґрунтування вказується на те, що відповідні міжнародно-правові документи не виключають можливість визнання особи винною у вчиненні злочину не обвинувальним вироком, а іншим процесуальним актом.

Проте існує й інша наукова позиція, відповідно до якої звільнення від кримінальної відповідальності є неконституційним та нелегальним інститутом. Вчені, які дотримуються цієї позиції (Ю. Козакевич, М. Коржанський, І. Мирвода, Р. Щупаківський), виходять з того положення, що звільненню завжди повинно передувати доказ наявності у діях особи складу злочину, визнання особи винною у вчиненні злочину. Лише винувату особу можна звільнити від відповідальності за злочин. Якщо так, визнану в обвинувальному вирокі особу винною у вчиненні злочину можна звільнити від покарання, а не від кримінальної відповідальності. Отже, за чинних кримінально-правових норм від кримінальної відповідальності звільняється невинна особа, що є «збоченням» правосуддя [10, с. 220, 224, 225; 5, с. 47–55].

Висновки. Розглянуті питання свідчать про наявність окремих проблем правової регламентації та теоретичного осмислення процесуального порядку звільнення підозрюваного (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності. Зокрема щодо суперечностей та нечіткості в чинному законодавстві в частині визначення правового статусу особи, яка підлягає звільненню від кримінальної відповідальності – підозрюваний чи обвинувачений.

Проблема легітимності застосування звільнення від кримінальної відповідальності залишатиметься ще тривалий час предметом для обговорення та дискусій. Проте факт поширення права на звільнення

від кримінальної відповідальності на підозрювану особу посилює значення законодавчого визначення права суду у своїй ухвалі констатувати визнання підозрюваної (обвинуваченої) особи винною. До того ж, зазначене свідчить про необхідність подальшого дослідження проблеми забезпечення законності та справедливості судового рішення про звільнення від кримінальної відповідальності до складання обвинувального акту, стосовно підозрюваного (обвинуваченого).

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. Х.: ТОВ «Одіссей», 2002. 272 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповн. станом на 01 червня 2018 року: Офіц. текст. К.: Алерта, 2018. 318 с.

3. Петрухин И. Презумпция невиновности – конституционный принцип советского уголовного процесса. *Советское государство и право*. 1978. № 12. С. 18–26.

4. Глобенко Г. Закриття кримінальних справ з реабілітуючих обставин: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2007. 18 с.

5. Губська О. Нереабілітуючі підстави закриття кримінальних справ з позиції презумпції невинуватості. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 11. С. 73–75.

6. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. Беніцького, В. Гусласького, О. Дудорова, Б. Розовського. К.: Істина, 2011. 1112 с.

7. Уголовно-процесуальный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий: ответ. ред. Первый заместитель Председателя Верховного Суда УССР П.Г. Цупренко. Киев, Изд-во «Политической литературы Украины», 1984. 559 с.

8. Кобернюк В. Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2014. 28 с.

9. Яворський Б. Принцип презумпції невинуватості потребує удосконалення. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2008. Вип. 47. С. 271–282.

10. Козакевич Ю., Коржанський М., Мирвода І., Щупаківський Р. Нелегальність інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2004. № 2 (15). С. 220–226.

11. Коржанський М. Презумпція невинуватості і презумпція вини: монографія. К.: Атіка, 2004. 216 с.

Marchenko A. A. The legal status of the suspect and the accused in the field of realization is exemption from criminal liability

The comparative legal analysis of the current and previous criminal procedure legislation concerning the legal status of the suspect and the accused in the sphere of realization is exempted from criminal liability. The necessity of systematiz-

ing the materials of the research on a particular issue of independence or, on the contrary, the similarity of the legal status of the suspect and the accused in the process of exemption from criminal liability, is determined on the basis of two criteria: the definition of those provisions that confirm the uniformity of the legal status of the suspect and the accused; identification of the features and grounds for the allocation of the definition of the scope of rights and obligations of the suspect and the accused.

It is analyzed, the legal status of the suspect and the accused as a participant in the criminal-procedural relations in the realization of the realization of the exemption from criminal liability under the current and previous legislation, to be determined with the problems of the current legislation. Several aspects are disclosed that determine the specificity of the suspect's legal status in relation to the accused. The questions of correlation of the principle of the presumption of innocence and the fact of the release from the criminal liability of the person whose fault does not come to the court is considered. It is established that there are contradictions and indistinctness in the current legislation in terms of determining the legal status of a person subject to the release from criminal liability of a suspect or accused person. It is proved that the fact of distributing the right to release from criminal liability on a suspect increases the importance of the legal definition of the right of the court in his decision to state the confession of the suspect (accused) person as guilty, which indicates the need for further investigation of the problem of ensuring the legality and fairness of the court decision on exemption from criminal liability before drawing up the indictment, with respect to the suspect (accused).

Key words: prism of innocence, fault, release from criminal responsibility, suspect, accused, subjects of criminal-procedural relations, criminal proceedings.

Стаття надійшла 21 травня 2018 р.

УДК 351.745.7:343.344

О. В. Наскалов

ВИКОРИСТАННЯ НЕСПРАВЖНИХ ІМІТАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ВИБУХАМ

Розглянуто поняття «несправжні імітаційні засоби» та роль окремих структурних підрозділів Національної поліції України у протидії вчиненню кримінальних вибухів та під час розслідування злочинів, пов'язаних з ними. Внесено пропозиції, що спрямовані на поліпшення взаємодії між підрозділами Національної поліції з протидії кримінальним вибухам у процесі розслідування злочинів, пов'язаних з ними.

Ключові слова: несправжні імітаційні засоби, взаємодія, вибухові речовини, вибухові пристрої, боєприпаси.